

Kitap Tanıtımları *Book Reviews*

KÜRESELLEŞME: TOPLUMSAL SONUÇLARI

Tebrike KAYA*

Zygmunt Bauman (2010), *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*,

Çev. Abdullah Yılmaz,

Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sosyolog Zygmunt Bauman, 19 Ekim 1925'te Polonya'nın Poznan kentinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Bauman ailesi, 1939'da Nazilerin Polonya'yı işgal etmesi üzerine Sovyetler Birliği'ne göç etmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Varşova Sosyal Bilimler Akademisi'ndeki eğitimine devam eden Bauman, 1966'da Polonya Sosyoloji Derneği Yönetim Komitesi Başkanlığı'na seçildi. 1968 yılında Polonyalı gençleri Komünist Parti'ye karşı kışkırtmakla suçlandı. Varşova üniversitesindeki görevinden alındı ve sınır dışı edildi. Üç yıl İsrail'de, daha sonra Kanada, ABD ve Avustralya gibi göçmen ülkelerinde yaşadı. 1971 yılında Leeds Üniversitesi Sosyoloji kürsüsünün başına getirildi ve 1990 yılına kadar bu üniversitede ders vermeye devam etti. Emekli olduktan sonra Polonya'ya dönen Bauman, bilimsel çalışmalarını halen sürdürmektedir.

Bauman'ın *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları (Globalization: The Human Consequences)* adlı kitabı New York Columbia Üniversitesi yayını olarak 1998 yılında yayımlanmıştır. Türkiye'de Ayrıntı Yayınları tarafından 1999 yılında basılan kitabın üçüncü basımı 2010'da yapılmıştır. *Küreselleşme*, Türkçe'ye Abdullah Yılmaz tarafından çevrilmiştir. Yayımlanmasından kısa bir süre sonra sosyolojik düşüncenin klasikleri arasına giren kitapta, küreselleşme olgusu ahlaki ikilemler üzerinden sorgulanmaktadır. Hakikati ve ahlaki sosyolojiye taşıyan Bauman, diğer çalışmalarında olduğu gibi bu kitapta da kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumsal sorunların teşhisine odaklanmıştır. Küreselleşme olgusunun ilk bakışta görünmeyen yüzüne ayna tutan bu kitap, beş bölümden oluşmaktadır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya, tebrikekaya@beykent.edu.tr

1. Zaman ve Sınıf

Bauman, kitabın birinci bölümünde zamanın ve mekânın tarih boyunca değişkenlik gösteren doğası ile toplumsal örgütlenmenin kalıpları arasındaki bağlantıyı ele almaktadır. Günümüzde, zaman, mekân ve uzaklık kavramlarının eski anlamlarını yitirmiş olması, insanlar arasındaki sınıfsal farklılıkların daha belirgin bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bauman, bu kitapta zaman/mekân sıkışması teriminden yola çıkarak, zaman ve mekân kullanımlarının kesin bir biçimde farklılaştığını, bu farklılaşmanın da toplumu ve insanları farklılaştırdığını savunmaktadır. Bauman'a göre ticaret, finans ve enformasyon akışının küreselleşmesi, yerelleşmenin mekân(a) sabitleme süreci olarak işlemektedir. Küreselleşme ve yerelleşme, insanların varoluş koşullarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmaktadır. Küresel seçkinlerin sahip olduğu hareket özgürlüğü yereller için geçerli değildir.

Gündelik yaşam alanları da seçkin kesimin toplumsal yurtsuzluğunu yerellikten yalıtılmışlığa dönüştürmeye hizmet etmektedir. Metropoller, "yasak mekânlar" ile doldurulmaktadır. Yasak mekânlara giriş kartı olmayanlar, seçkinlere erişemezler. Bunu tamamlayan bir başka gelişme, farklı yerleşim alanlarından gelen insanların yüz yüze görüşebildiği kentsel mekânların sayı ve hacim olarak hızla küçülmesidir. Geleneksel kamusal mekânların yerini, yeni ve özel kamusal yığılma mekânları, yani tüketim mekânları almıştır. Bu mekânlar, harcama yapma imkânına sahip olanlar için tasarlandıkları için seçkinlerin yalıtımına hizmet ederler. Seçkinler tarafından inşa edilen "müstahkem mevkiler" duvarların dışında kalanların "saldırı yoluyla kendini savunma" biçiminde bir var olma savaşı sergilemelerine neden olmaktadır. Bu durum, şehir mekânlarında yeni parçalanmalara, kamusal mekânın daralmasına, kentsel cemaatin parçalanmasına, ayrılma ve ayırmalara neden olmaktadır. Hepsinden önemlisi yeni seçkinlerin yersiz yurtsuzluğu baş döndürücü bir özgürlük hissi verirken, ötekilerin yurt temelli oluşu, onlara evde değil hapiste olma hissi vermektedir. Yerel nüfusların ve cemaatlerin "sıcak yuva" olma özelliğini kaybetmesi, normların tartışılması ve değerlerin müzakere edilmesine imkân veren kamusal mekânın kaybolması anlamına gelmektedir ki, bu durum yerel kanaat önderlerine ve yerel kanaatlere artık yer kalmadığını göstermektedir (2010: 32-34).

2. Küreselleşme Sürecinde Mekân Savaşları

Bauman, ortak mekânların anlamını tanımlamak adına verilen modern savaşların hangi aşamaları izlediğini kitabın ikinci bölümünde tartışmaktadır. Bauman'a göre modern devletlerin egemenlik sağlama kavgasında, mekânın okunabilirliği ve şeffaflığı başlıca mücadele alanlarından biri haline gelmiştir. Modern mekân savaşının hedefi, toplumsal mekânın devlet destekli bir haritaya tabi kılınması olmuştur. Böylece ortaya çıkan mekânın yapısı, hükümet ve devlet memurları tarafından mükemmel bir biçimde okunabilirken, kullanıcıların ya da kurbanların yorumlarına tamamen kapanmıştır.

Modernleşmenin, insanların dünyasını devlet yönetimine elverişli hale getirmeyi gerektirdiğini belirten Bauman bu gerekliliği Crozier'in (1964) çalışmasına dayanarak açıklamaktadır. Crozier, "Bürokratik Olgular" adlı çalışmasında belirlilik/belirsizlik ölçüsü ile güç hiyerarşisi arasındaki yakın ilişkiden bahseder. Buna göre, herhangi bir örgütlü ortaklığın yönetici konumu, dışardakiler karşısında kendi durumunu ve eylemlerini anlaşılabilir kılarken, dışardakileri saydam tutmak ve dışarıdan gelebilecek sürprizlere hazırlıklı olmak zorundadır.

Michel Foucault'un Panoptik modern güç modeli de buna çok benzer bir varsayıma dayanır. Panoptikon'un merkezindeki kulede bulunan denetçilerin daimi görünmezliği ile ötekilerin daimi görünürlüğü, ortaya çıkan gücün belirleyici unsurudur. Yapay bir mekân olan Panoptikon'un amacı, mekânın şeffaflığını sağlamak, toplumsal ilişkiler açısından mekâna bilinçli bir şekilde müdahale etmek ve düzenlemektir. Yapay bir mekânda yaratılan gücün, modern devlet güçleri tarafından kusursuzca kullanılabilmesi, toprakların (mekânın) fiziksel olarak yeniden şekillendirilmesini gerektirmiştir (2010: 43). Bu gereklilik nedeniyle, ülke toprakları, çizim masalarında istenen şeffaflık düzeyine getirilmektedir.

3. Ulus Devletten Sonrası

Bauman, kitabın üçüncü bölümünde küreselleşmiş ekonomi, finans ve enformasyon koşullarında siyasal egemenliğin geleceğini irdemiş, küreselleşmenin ulusal hükümetlerin karar alma yetenekleri üzerindeki zayıflatıcı etkisi üzerinde durmuştur. Küreselleşme, dünya meselelerinin belirsiz ve kendi başına buyruk doğası, başka bir ifadeyle "yenidünya düzensizliğinin" başka bir adıdır. Küreselleşmenin belirsiz ve kendi başına buyruk doğası onu evrenselleşme fikrinden ayırır. Evrenselleşme, yakın geçmişte tıpkı uygarlık, gelişme, uzlaşma kavramları gibi düzen kurma niyet ve kararlılığını ifade ediyordu. Modern güçlerin modern zekâsıyla ortaya atılan bu fikir, herkesin ve her yerin hayat koşullarını eşit kılma niyetini ilan eden evrensel bir düzen kurma anlamına geliyordu. Günümüzdeki küreselleşme söyleminde ise bu özelliklerin hiçbiri bulunmamaktadır. Kavram, küresel üstünlükler ve girişimlerden çok, beklenmeyen küresel etkilere atıfta bulunmaktadır. Başka bir deyişle, küreselleşme, yapılmak istenen ve yapılması umut edilen şeylerle ilgili değil herkesin başına gelen şeylerle ilgilidir.

Bauman bu durumu, modern çağ boyunca "düzenleyici" konumda olan devletin acizliği olarak açıklar. Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde işlerin yürümesi için gerekli kuralları ve normları koymak ve uygulamak için meşru hak talep eden, yeterli kaynakları elinde bulunduran ve kaosu düzene dönüştürmesi beklenen birimdir. Modern devletin yasama ve yürütme egemenliği zorunlu olarak, askeri, ekonomik ve kültürel egemenlikler sacayağı üzerine oturtulmuştur. Küresel düzende ise, her bir yurt temelli devlet, bir dizi yerel düzenlemeyi denetleyen bir konuma indirgenmiştir.

Günümüzde, yeni devletlerin bir zamanlar ulus devlet bürokrasilerinin var olma nedenleri olarak görülen çoğu işlevi yerine getirmesi artık beklenmemektedir. Yıkılan egemenlik sacayağının yarattığı en büyük etki, ekonomik alanda kendini göstermektedir. Serbest ticaret kurallarının önüne geçilmez bir biçimde yayılması nedeniyle ekonomi politik kontrol dışına çıkmıştır. Devletten beklenen tek ekonomik görev, iş dünyasının faaliyetlerini ve yerel baskıları kontrol altında tutarak bütçeyi emniyete almaktır. Çelimsiz ve aciz devletlerin çoğalması ve sermayenin yurtsuzluğu, küreselleşen ekonomik eğilimlerin tabiatına aykırı değildir. Aksine, zayıf devletler, yenedünya düzeninin kendini sürdürmek ve yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğu şeyin ta kendisidir.

Bütünleşme ile parselleme, küreselleşme ile yurt temelli hale gelme, karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayan süreçlerdir. Küreselleşme ve yerelleşme baskılarının birliğinin ve birbiriyle etkileşimini gözler önüne seren küyerelleşme terimi bu noktada önemlidir. Roland Robertson'un bulduğu bir terim olan küyerelleşme, küreselleşme ve yerelleşme baskılarının bozulmaz birliğini gözler önüne sermektedir (2010: 82).

Bauman, küyerelleşme olgusunu, sermayenin, finansın ve tüm öteki seçim ve eylem kaynaklarının yoğunlaşması süreci olduğu kadar, hareket etme özgürlüğünün yoğunlaşması süreci olarak da tanımlamaktadır.

Bauman'a göre, hızla yoksullaşma ve hızla zenginleşme küyerelleşmenin meşru sonucudur. Hızla yoksullaşma ile hızla zenginleşmenin aynı kökten kaynaklandığını örtbas etme görevini de medya yerine getirmektedir. Yoksullukla ilgili haberlerin altında yatan mesaj, yoksulların kendi kaderlerinden sorumlu olduğudur. Medyada kullanılan başka bir taktik ise, yoksulluk ve sefaletin açlık sorununa indirgenmesidir. Böylece, insanlara düşen görev, açlara yiyecek bulmakla sınırlanır. Bu tip haberler verilirken, açlık görüntüleri ile işlerin ve işyerlerinin yok edilmesi arasındaki bağlantılar, yani yerel yoksulluğun küresel nedenleri titizlikle saklanır. Geleceğin muhtemel göçmenlerinin yaşadığı uzak topraklarda hüküm süren insanlık dışı manzaralar, rasyonel ve etik argümanların desteğinden yoksun çözümleri güçlendirmekte, küresellerin rahatça gezmesine izin verirken, yerellerin yerel olarak bırakılmasına yardım etmektedir (2010: 84-88).

4. Turistler ve Aylaklar

Bauman, kitabın dördüncü bölümünde önceki bölümlerde irdelediği değişim ve dönüşümlerin kültürel sonuçlarını sıralamıştır. Bauman'a göre yoksulluğa çare bulunamaz. Çünkü yoksulluk, kapitalizmin giderek daha büyük birikimi ve çabayı teşvik ettiğinin kanıtıdır. Dünyanın en zenginleri bile feragat ettikleri şeylerden yakınır ve daha fazlasını elde etmek için çabalama mecburiyeti duyarlar. Bu mecburiyet, tüketim toplumu tarafından yaratılmaktadır. Bütün insanlar ve canlılar eskiden beri tüketmektedirler. Ancak, tüketim toplumundan söz edildiğinde eskisinden farklı bir şeyler söz konusu olmaktadır. Eski tip modern toplum, üyelerini en başta birer üretici ve asker olarak görürdü. Günümüz toplumu ise üyelerini tüketici rolü oynamak üzere biçimlendirmektedir (2010: 92).

Genelde, tüketici piyasasının tüketicileri baştan çıkardığı söylenir. Ancak, bunu yapabilmek için baştan çıkarılmayı isteyen tüketicilere de ihtiyaç vardır. Bauman, tüketim toplumunda yaşayan bireyleri "turist" ve "aylaklar" olarak ikiye ayırır. Tüketim potansiyeli sınırlı olanlar, aylaklar, yeterli kaynağa sahip olanlar ise turistlerdir. Aylaklar, turistler ve üreticiler tarafından istenmeyen grup olarak ilan edilmişlerdir. Çünkü yeterli kaynakları olmadığı halde turistlere özenir ama tüketime katkıda bulunmazlar. Aylaklardan en fazla rahatsız olanlar, yerini tam sağlamlaştırılmayan ve her an aylaklar grubuna dâhil olma olasılığı taşıyan turist grubudur. Aylaklar arasına düşmekten korkan turist grubu onlarla karşılaşmak istemediğinden onları gettolara hapsetmiştir (2010: 110). Bauman, turist ve aylaklar grubu arasındaki uçurumun giderek açılacağına dikkat çekmektedir.

5. Küresel Yasa, Yerel Düzenler

Kitabın beşinci bölümünde Bauman, küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı kutuplaşmanın en uç ifadelerini mercek altına yatırmıştır. Küreselleşme sürecinde en çok adı geçen kavramlardan biri zaman-mekân ayrışmasıdır. İnsanların yaşam alanlarını genişletip özgürleştirme vaadiyle ortaya çıkan bu kavram, bugün küresel seçkinler ile halk arasındaki iletişimin neredeyse tamamen koptuğunu ifade etmektedir. Zaman-mekân sıkışmasının ön saflarındaki politik seçkinlerin ilgi odağında olan mekânsal

sınırlama, her çağda nüfusun kontrol edilemeyen kesimleriyle baş etmenin ilk yöntemi olmuştur. Hapse atmak, mekânsal sınırlamanın ulaşacağı son noktadır. Bauman'a göre, yasal olarak tanımlanmış kategoriler yardımıyla çeşitliliği ve farklılığı azaltma eğilimi ve akabinde mekânsal ayrıma tabi tutmak bir gerekliliğe dönüşecektir. Nitekim yeni özgürlük cenneti olarak adlandırılan California eyaletinde yükseköğretim kurumlarına ayrılan bütçeden çok daha fazlası hapishane inşa etmek için harcanmaktadır.

Panoptikon'da sürekli gözetimin amacı, mahkûmların belirli şeyleri yaptığından emin olmaktır. Pelican Bay'da ise önemli olan, mahkûmların hücrelerinde ne yaptıkları değil orada kalmalarıdır. Pelican Bay hapishanesi, disiplin altına sokulmuş emek gücü fabrikası olarak değil, dışlama ve dışlanmışlık statüsüne alıştırmış insan fabrikası olarak tasarlanmıştır. Bir zamanlar emek gücündeki artışı arzulayan sermaye, artık personel sayısını azaltan firmaları mükâfatlandırmakta ve mevcut koşullarda cezaevlerini istihdamın bir alternatifi olarak görmektedir. Cezaevi, üretici olarak ihtiyaç duyulmayan, "geri alınacakları" bir işi olmayan yığınla insandan kurtulmanın, onları etkisiz hale getirmenin bir yoludur (2010: 126).

Sonuç olarak, bu kitabın küreselleşme olgusunu irdeleyen bir tartışma metni olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini ahlaki ikilemler üzerinden açıklayan Bauman, bu kitapta gelecekle ilgili ilginç ama korkutucu öngörülerde bulunmuştur. Küreselleşme olgusunu, hareket özgürlüğü, toplumsal gelişme, ilerleme ve başarıya işaret eden bir olgu olarak ele almış, yerelleşmeyi, hareketsizliğin, yenilginin, başarısız hayatın ve geride kalmışlığın ifadesi olarak yorumlamıştır. Küresel özgürlüklerden muaf tutulmak, yerelliklerin güçlenmesine ve yerellerin seçkinleri reddetmesine neden olmaktadır. Küreselleşme, suç ve ceza anlayışını da değiştirmektedir. Hapishaneler, tüketici ya da iş gücü açısından ihtiyaç duyulmayan yığınla insandan kurtulmanın ve yatırımcıların güvende olduğu bir ortam yaratmanın yeni bir yolu olarak görülmektedir. Bauman'ın ayrılmaz ikili olarak gördüğü küreselleşme ve yerelleşme, "parçalanma ve yabancılaşma" ya neden olmaktadır.

Kapitalist hegemonya tarafından sömürülen ve yabancılaştırılan insanların acısına kayıtsız kalamayan Bauman'ın bu kitabı yazma amacı, karamsar bir tablo çizerek okuyucuyu korkutmaktan ziyade, onları yeni sorular sormaya ve çözüm üzerine düşünmeye davet etmektir. Bu anlamda, küreselleşme olgusunun yarattığı kutuplaşmanın ahlaki ikilem içeren örneklerle okuyucuya aktarılması isabetli olmuştur. Çünkü ahlak, insanı başkalarının dünyasına bağlayan ve hatta o dünyayı daha üst amaçlar için aşan bir eyleme halidir. Hakiki bir ahlak eyleminin kaynağında sorumluluk ideali bulunur. Öyleyse Bauman'ın küreselleşmenin toplumsal sonuçlarını ahlaki ikilemler üzerinden tartışması ve çarpıcı öngörülerle okuyucuyu etkilemeye çalışması, "ötekine karşı" mutlak anlamda sorumluluk hissetmesiyle ilgilidir. Küreselleşme olgusunun görünmeyen yüzünü görünür kılan bu kitap, okuyucuyu da küreselleşmenin toplumsal sonuçları üzerinde düşünmeye ve sorumlu olmaya çağırıyor.